

Kıyametin ve Ahiretin Hayatımıza ve Çevreye Dönük Yüzü

The Aspect of the Doomsday and the Afterlife Linked to Our Lives and the Environment

Tuğba GÜNAL^a

^aKelam AD,
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Ankara

Geliş Tarihi/Received: 30.11.2016
Kabul Tarihi/Accepted: 23.12.2016

Yazışma Adresi/Correspondence:
Tuğba GÜNAL
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Kelam AD, Ankara,
TÜRKİYE/TURKEY
t_gunal@hotmail.com

ÖZET Kur'an'ın yaşadığımız çevreye ve topluma ilişkin çizdiği çerçeve, bu alanların taşınması gereken özellikleri; istikameti belirleyen bilinç, hareketi sağlayan enerji, olması gereken yola ileten ve mutluluk sağlayacak temizlikte/arılıktaki olan bir güç anlamında *rihun tayyibetun*¹; yaratılanların varlıklarını sürdürülebilmelerinin zemini olan sağlıklı besin ve diri, sağlam, kalıcı ve kök değerler üretme anlamında *şeceratün tayyibetün*²; toprağı verimli ve temiz olan, güvenli ilişkilerin kurulduğu, sağlam imarların yapıldığı mekân anlamında *beldetün tayyibetün*³; rahat yaşam kriterlerinin oluşturulduğu, ilkelerin üretildiği, medeniyetlerin oluşturulduğu, ilmin yapıldığı mekân anlamında *hayâtun tayyibetün*⁴ şeklinde belirleyerek çevre ve toplumun hangi zeminlerden hareket etmesi gerektiğine işaret etmektedir. Çalışmada ulaşılmak istenen, kıyamet ve ahiretin insanın şu anki yaşamının tamamen dışında gibi anlaşılmasının önüne geçilip, Kur'an'da bu alanlarla ilgili geçen ifadelerin insan hayatına dönük tarafını ortaya çıkarmak ve bir çevre içerisinde yaşayan insanın söz konusu ifadeleri kendine dönük anlamasının, onun çevresine karşı yaklaşımını ne derece etkileyeceğini, bu doğrultuda nasıl bir farkındalık sağlayacağını tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Çevre; kıyamet; ahiret; ahlak; adalet; sorumluluk.

ABSTRACT The frame that the Qur'an draws about the area we live in is conceptualized under such headings which characterizes the whole life span of any human kind as *rihun tayyibetun*,⁵ the motive or energy that is fundamental to lead a decent life; *şeceratün tayyibetün*,⁶ the process of producing everlasting values for the life; *beldetün tayyibetün*,⁷ the area in which sound and authentic relations and constructions are established for a solid life; *hayâtun tayyibetün*,⁸ in which basic principles are produced and followed to create a life common to all and supported by all to common cause. The aim of this study is to correct the misunderstanding that Qiyama/doomsday and ahira/life after death are totally go beyond the life we are leading now. Because the terms the Holy Qur'an uses with regard to doomsday and hereafter actually is intended to construct the life we lead now. With these terms the Qur'an awakens our spirit and creates awareness about the environment surrounding us. And it ensures that the more we are sensitive to environment, the safer our future is. This is a kind of portrayal of paradise ahead of us. The insensitiveness to the environment, on the contrary, will create a World nobody desires to be part of.

Key Words: Environmet; doomsday; afterlife; ethics; justice; responsibility.

Journal of Islamic Research 2016;27(3):414-26

¹ Yunus, 12/22.

² İbrahim, 14/24.

³ Sebe, 34/15.

⁴ Nahl, 16/97.

⁵ Yunus, 12/22.

⁶ İbrahim, 14/24.

⁷ Sebe, 34/15.

⁸ Nahl, 16/97.

Çevre konusu, yaşadığımız çağda önemi gittikçe daha iyi anlaşılan bir konu haline gelmektedir ve felsefe, hukuk, ilahiyat, sosyoloji ve bunun gibi birbirinden farklı birçok alanın üzerinde durduğu, akademik çalışmalar yaptığı ve ağırlığını zamanla artıracak olan bir konuma sahiptir. Çevre olgusunun; insanın şu anki yaşamının ciddi bir parçası olmasının yanı sıra, insanın geleceğiyle ilgili kaygılarının temelini teşkil ediyor olması, ona bu ciddi konumu vermektedir.⁹

Çevre, insanın var edildiği ve varlığını devam ettirebilmesi için ona imkânların sunulduğu alanın adıdır. Bu alan verilidir; başka bir ifadeyle insan bu alanı kazanmak için bir çaba içerisinde olmamış, doğumundan itibaren hatta anne karnını da bir çevre olarak kabul edersek varlığa başladığı ilk andan itibaren kendisini bir çevre'nin içerisinde bulmuştur. Dolayısıyla çevreyi; insanın içinde olduğu ve yaşamını sürdürebilmek için sosyal bir varlık olması dolayısıyla- etrafıyla iletişim, etkileşim, bildirişim halinde bulunduğu etkileşimci açık diyalektik bir ortam olarak tanımlamak gerekmektedir. Buradan hareketle, çevreyle ilgili insan yaşamını oluşturan temel enstrümanlar ve onlarla olan etkileşimin neliği ve nasıllığı burada önem kazanmaktadır.

Ancak akıl ve Kur'an merkezli yaklaşımla doğru sonuçlara ulaşılabileceği kanaatini taşıyamız dolayısıyla, çalışmamızda akli tutarlılığı sağlamaya ve İslam dininin tek kaynağı olan Kur'an'daki bakış açısını ortaya koymaya gayret edilmiştir. Bu doğrultuda metin-yazar-okuyucu merkezli bütüncül bir yöntem takip edilmiştir; çünkü Kur'anî olmayan veriler, konunun doğru değerlendirilmesinin önüne geçen, güvenilirliği tespit edilmemiş rivayetlere dayanmaktadır.

⁹ "Çevre" ile ilgili kaygıları ve eleştirileri dikkate alarak teolojik açıdan konuyu değerlendiren bir çalışma için bkz: Evkuran Mehmet ve Günel, Tuğba, "Teolojik Bir Sorun Olarak Çevre", *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları Uluslararası Sempozyumu Kitabı*, editör: Cengiz Batuk, Hasan Atsız, Samsun, 2011, s. 179-194.

Ahiretin, özellikle de kıyametin, psikososyal alandaki işlevini ele alan çalışmaların az sayıda olması, çalışmanın önemini artırmaktadır. Kıyametin isimlerinden ve alametlerinden ya da ahiretin mahiyeti ve tasvirlerinden; insan sorumluluğuna ve bu sorumluluğun çevreye yönelik boyutuna dair vurguların tespit edilmesi, çalışmanın bir diğer önemli tarafıdır. Bu bağlamda çalışmamız bu iki alanın; yani kıyamet ve ahiretin, çevreye ve insana dönük boyutuyla sınırlıdır.

KIYAMET-AHİRET VE ÇEVRE

İnsan diğer canlılar arasından akıl sahibi olması yönüyle ayrılmaktadır. Akıl sayesinde iradesini yönlendirebilmesi, araştırma-sorgulama yapabilmesi, sebep-sonuç bağı kurabilmesi, iyiyi-kötüyü ayırt edebilme yeteneğine sahip olması, çözüm üretebilen bir varlık olması dolayısıyla insan; çevreye yönelen yapıp-etmelerinin de temelini, bilinçli hareket etme olgusuyla sağlamlaştırabilecek bir varlıktır.

İslam düşüncesine göre çevre ve insan arasında bu anlamda kopmaz, sıkı bir bağ bulunmaktadır; çünkü çevre bir açıdan insanın tanıma, keşfetme, bilme ve değer yükleme kapasitelerini aktif kılacağı; başka bir deyişle insanın zihni yetilerini işlevselleştireceği veriler sağlamakta; diğer bir açıdan da imar etme, tasarımda bulunma, düzenleme, inşa etme/geliştirme özelliklerini aktive edeceği; yani insanın ameli/pratik yanının karşılık bulacağı bir imkânlar alanı sunmakta; böylelikle insanın var olmasının anlam bulacağı bir varlık alanı olmaktadır. İnsanın pratik yönüne ilişkin durum Kur'an'da şu şekilde ifade edilmektedir:

"...Sizi topraktan inşa eden ve orada sizin bayındırlık yapmanızı dileyen(size bu yeteneği veren) O'dur."¹⁰

¹⁰ Hud, 11/61.

Ayette insanın dünyadaki çevresel sorumluluğuna dikkat çekilmektedir. Bayındırlık şeklinde anlaşılan kelime “imar”dır. İmar etmek ya da bayındırlık yapmak da; bulunduğumuz yerin yaşanabilir olması ve güzelleşmesi için çaba göstermek, bunun için şart geliştirmek, gelişmesini sağlamaya dönük icraatlarda bulunmaktır. Kur’an’a göre imar etme, insanın en temel görevleri içerisinde yer almaktadır. Bu durum yaratmanın başlangıcında insanı halife¹¹ olarak tayin eden ve ona emanet¹² yüklediğini söyleyen Yaratıcının insana yüklediği misyonun yönünü de belirlemiş olmaktadır. Bir dinin sahip olduğu ilke ve değerlerin, o din mensuplarının hayatlarının da temel ilke ve değerlerini oluşturuyor olması dolayısıyla, söz konusu görevlerin (*halife* ve *emânet*)¹³ insana verilmiş olması, İslam dininin çevreye verdiği önem derecesini göstermesi bakımından önemlidir.

Çevre, insanın farkındalığını ortaya çıkaran bir alan olması bakımından da değerlidir; çünkü en temelde Allah inancının nesnel bir zemine oturtulması, çevre aracılığıyla olmaktadır. Kalam literatüründe “hudûs delili” olarak yerini bulan bu delillendirme yöntemi, çevreden yola çıkılarak Allah’ın varlığına ulaşılmasını öngörür; çünkü varlık üzerine düşünen bir insan için ya da varlığın kökeni üzerinde araştırmalar yapan bir insan için; Allah, -peygamberlere gönderdiği vahyin yanı sıra/*teklifi vahiy*- yarattığı varlıklar vasıtasıyla da kendini açmaktadır/*tekvini vahiy*; yani kendi hakkında fikir sahibi olunabilmesini sağlamaktadır. Kur’an ifadesiyle:

“Onlara belgelerimizi/ilkelerimizi (evrenin) uçsuz bucaksız ufuklarında ve kendi öz benliklerinde (bulduklarıyla) tam olarak anlatacağız ki bu

(vahy)in tartışılmaz bir gerçek olduğu, apaçık ortaya çıksın...”¹⁴

“Yeryüzünde, içlerinde hiçbir şüphe duymadan inananlar için nice deliller/işaretler vardır; tıpkı sizin kendi varlığınızda olduğu gibi. Bunları görmüyor musunuz?”¹⁵

Yukarıdaki ayetlerde, kâinatın ve insanın Allah’ın vahyi için birer delil oldukları belirtilmiştir. Vahiy; yalnızca yazılı ve kitaplaşmış bir hitap demek değildir. İnsan ve kâinat da Allah’ın birer kitabıdır, başka bir ifadeyle yazılı olmayan vahiy alanıdır ve içerisi potansiyel bilgi yüklüdür. Bu doğrultuda “*Göğü, yeri ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık..*”¹⁶ ayeti de, bu alanlar üzerinde düşünülmesi gerektiği şeklinde değerlendirilmelidir; çünkü ancak kâinatın ve kendisinin farkında olan insan, bu farkındalığını eyleme geçirebilir.

İnsanın çevreye dönük eyleme geçmesi, onun doğaya “hâkim” olmasıdır. Bu hâkimiyet, insanın yapısından yani fitratından (ontolojik) kaynaklıdır. Şöyle ki, Allah Kur’an’da insana ilk yaratılıştaki “esmâ (isimler)”¹⁷ öğrettiğini¹⁷ belirtmektedir. İnsana esmâ’nın öğretilmesi; ona tek tek varlıkların isimlerinin öğretilmesi değil; varlıklara ilişkin kavrama yeteneğinin ve bilgi zemininin verilmesi anlamına gelmektedir. İnsan kendisine verilen bu yetenekle doğaya *hâkim* olmakta, kendi varlığını, dış varlık üzerinden kullanabilmektedir. *Hâkim* olmanın kökenine bakıldığında bu kelime; ıslah etmek, düzeltmek maksadıyla men etmek, sağlamlaştırmak¹⁸ anlamına gelir. Hâkime, zulme engel olduğu için hâkim denilmiştir¹⁹. Yine bu kök anlam; bir şeyin kendisi-

¹⁴ Fussilet, 41/53.

¹⁵ Zariyat, 51/20-21.

¹⁶ Sad, 38/27.

¹⁷ Bakara, 2/31.

¹⁸ İbn Faris, Ebu’l Hasan Ahmed, *Mucemu’l Mekayisi’l Luğa*, Mısır, 1970, II, S.91; İbn Manzur, Ebu’l Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, *Lisanü’l Arab*, Beyrut, 1995, XII, s. 143; El-İsfahani, Ebu’l Kasım el-Hüseyn b. Muhammed er-Ragıp, el-*Müfredât fî Garibi’l Kur’an*, (Çev. ve notlandıran, Yusuf Türker), Pınar Yy, İstanbul 2007, s.421.

¹⁹ Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi’l Kur’an*, Daru’l Ahyai’l Kütübi’l Arab, 1957, c. II, s.79.

¹¹ Bakara, 2/30.

¹² Ahzab, 33/72.

¹³ “İnsan olma” sorumluluğu ve “var edilme” gerekçesini gerçekleştirilebileceği imkanın insana verilmesi ve bu imkan ve sorumluluğun nesiller boyu art arda gelmesini içeren iki kelime olan *halife* ve *emânet*’in bütünüyle “çevre” konusu açısından ele alınması doğru olmamakla beraber, amacımız insana yüklenen bu sorumluluğun çevreye dönük yönü de kapsadığına işaret etmektir.

ni ifsat eden, bölen ya da bozan şeyleri engelleyici bir durumda olmasını ifade eder. Dolayısıyla çevresindeki bozuklukları engelleyici eylemlerde bulunması, yaşanabilir bir çevre için sağlam, doğru ilkeler geliştirmesi, çevreyi iyileştirmeye, mükemmelleştirmeye dönük oluşu nedeniyle insan da doğaya *hâkimdir*.

Hâkim olma, “*Sakın dengeyi bozmayın*”²⁰ ayetinde de dile getirildiği gibi, insanın kendi çıkar ve menfaatine zemin olarak algılanmamalıdır. Fakat görünen o ki, endüstri devrimi ve buna bağlı teknolojik gelişmeler, ekolojik dengenin bozulmasına ve çevre üzerinde yıkıcı ve yok edici etkilere sebep olmuş, olmaya da devam etmektedir. Biyolojik çeşitlilik ve farklılık insan yaşamının garantisiyken; ormanların yok edilmesi, hava, su ve toprağın kirlenmesi, iklim değişiklikleri vb. durumlar bu çeşitliliğin yok olmasının sadece bazı faktörleridir. İnsanın doğaya hâkim olucu yönü, Kur’an’da “*Yine O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendi katından (bir bağış olarak) emrinize amade kılmıştır/sehhara. Elbet bütün bunlarda da düşünen bir toplum için sayısız mesaj vardır.*”²¹ ayetiyle de ifade edilmektedir. Göklerde ve yerde olanların insanın hizmetine verilmiş olması/amade kılınmış olması, insanın doğa üzerinde mesnetsiz tahakkümünün meşruiyet zemini olarak anlaşılmalıdır; aksine bu ve benzeri ayetlerde, ‘sehhara’ fiili; kâinatta bulunan tüm varlıkların Yaratıcının varlığına delil teşkil edici olduklarını, bu anlamda insanın zihninin bilgi verileri olduklarını dile getirmektedir. Ayetin sonunda düşünen topluma işaret edilmesi de ‘hizmete verilme/*sehhara*’nin aklî bir durum olduğunu göstermektedir.

Yaratıcı tarafından inşa edilen evren, işleyişi sabit, müstakim yasalar doğrultusunda işleyişini sürdürmektedir. Evrenin yasalar, kanunlar ve belli bir düzen, ölçü, denge temelinde hareket etmesi Kur’an’da *takdir* kavramıyla karşılanmak-

tadır. Kur’an’da birçok yerde bu düzenli işleyişle ilgili ifadeler bulmak mümkündür:

“*Şüphesiz, biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.*”²²

“*... Her şeyi yaratan ve her şeyi belli bir yasalar örgüsüne göre düzene koyan O’dur.*”²³

“*... O’nun katında her şey bir miktar (ölçü) ileler.*”²⁴

Belli yasalar çerçevesinde varlığını devam ettiren kainatta yaratılış bakımından her şey mükemmeldir. “*Rahman’ın yaratışında hiçbir aksaklık/bozukluk göremezsin. Gözünü bir kez daha (ona) çevir! Hiç kusur görüyor musun?*”²⁵ ayeti de buna işaret etmektedir. Kainattaki bu sistem, kıyametin kopuşuyla bozulacaktır. Kıyamet²⁶ kavramı genel olarak kozmik sistemin sona ermesi anlamında kullanılmakta, Kur’an’daki kıyamet tasvirleri de bu temelde yorumlanmaktadır. Bu alana insanın müdahale etme ihtimali yoktur; çünkü bu kıyamet insan etkisinden uzak, insanın dışında yani onun bilgisine kapalı olarak gerçekleşecek olan²⁷, tamamen evrenin kendisi için *takdir* edilen süresinin sonuna gelmesiyle ilgili bir durumdur.

Kıyamet kelimesini kök olarak incelemek gerekirse, bu kelime; “*k-v-m*” kökünden gelmekte ve “*kâme-yekûmu*”, oturmanın zıddı olarak ayak üzere kalkıp durmak, devam etmek, durmak, ortaya çıkmak, sabit olmak, meydana gelmek anlamlarında kullanılır.²⁸ Yine kök olarak; kalkmak, dikilmek, işleri görüp nafaka çıkarmak²⁹; daimi, sabit, değişmez, sağlam, kararlı, sıkı, yerleşik veya kurulu anlamlarında³⁰ ve saye-

²² Kamer, 54/49

²³ Furkan, 25/2.

²⁴ Ra’d, 13/8

²⁵ Mülk, 67/3.

²⁶ Burada bahsettiğimiz anlamın Kur’an’da “Sâ’at” kelimesiyle karşılandığının farkında olmakla beraber, anlatımda kolaylık sağladığı için tercihi-miz “kıyamet” kelimesinden yana olmuştur.

²⁷ Nâziât, 79/ 42-44.

²⁸ İbn Manzur, *a.g.e.*, XII, s.496-7; El-İsfahani, *a.g.e.*, s.1242.

²⁹ Sarı, Mevlüt, *El-Mevarid, Arapça-Türkçe Lügat*, Bahar yy, İstanbul 1982, s.1270.

³⁰ El-İsfahani, *a.g.e.*, s.1243.

²⁰ Rahman, 55/8.

²¹ Casiye, 45/13; Lokman, 31/20; Hacc, 22/65.

sinde başka bir nesnenin durdurulacağı, dayandırılacağı ya da destekleneceği nesnenin³¹ adı olarak da kullanılmaktadır.

Bu kökten gelen bazı kelimeleri incelediğimizde kavram daha da güzel anlaşılacaktır. Bu kelime Kur'an'da "Allah" için kullanılır, "*o hayy ve kayyum*"³²dur; yani O, olayların ve süreçlerin içinde yer alan, statik değil dinamik; yani "olanla birlikte olan", halk etmesi belli bir sistem/yasa (takdir)'ya dayanması dolayısıyla sağlam, yaratıklarını gözetken, muhafaza eden'dir. Yine "*kayyim*" kelimesi "din" için sıfat olarak kullanılır: "*ed-din'ul- kayyim*"³³ yani; yaşayan, mensuplarıyla iç içe olan, değer üreten, dosdoğru, sağlam, ayakta tutan, koruyan bir dindir. Allah *kitab*/Kur'an için de aynı ifadeyi kullanmıştır: "*kütübün kayyime*"³⁴ yani; yaşayan hayat kitabı, değerli, içinde hak, hikmet ve adaletin ifadesi olan yazılar ihtiva eden dosdoğru bir kitap. Aynı şekilde *sırat-ı müstakim*³⁵, doğru yol, açık ve belli yol, net bir sonuca götürecek yol anlamına gelmektedir.

Kalkıp doğrulmak, dik durabilmek; sağlam olmayı gerektirir. Bu paralelde, bu kök anlam; yaratmasını sağlam bir zemine oturtması, yarattığı kullarına onları hem zihinsel hem de hayati anlamda ayağa kaldıracak sağlam bir vahiy göndermesi, insanların yaratıcılarıyla hem aklen hem de tabiat vasıtasıyla sağlam bir ilişki kurmasını sağlaması dolayısıyla *Allah* için; bilgisel ve duygusal doyumu sağlayacak anlam evrenine sahip olması, kendisine muhatap olanın hayatını sağlam bir şekilde inşa etmesi dolayısıyla *vahiy* için; akıl sahibi olması ve iradesine hükmedebilmesi sonucunda sağlam bir medeniyet kurabilmesi, potansiyel olarak ahlaki, evrensel sağlam değerler barındırması dolayısıyla *insan* için; sağlam bir bütünlüğe sahip olabilmesi dolayısıyla *toplum*

için ve son olarak her şeyin ayaklanarak değerini ve değerlinin sağlam bir şekilde ortaya çıktığı, bir dönüşümün yaşandığı, açık bir şekilde hesabın yapılacağı ve kimseye haksızlık edilmeyeceği ahiretin başlangıcı olması dolayısıyla da *kıyamet* için kullanılmıştır. Bu da bize bahsettiğimiz diğer olgular gibi kıyametin sadece kozmik sistemin sona erişinden ibaret olmadığını, bu vakianın da ahlaki bir zeminin olduğunu göstermektedir.

Kur'an'da kıyametin muhakkak kopacağı belirtiltiği halde, ne zaman kopacağıyla ilgili bilginin melekler ve peygamberler dâhil kimsede olmadığı, bu bilgiye yalnızca Allah'ın sahip olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu duruma örnek teşkil edecek ayetler şu şekildedir:

*"(Ey Peygamber), sana Son Saatten/Kıyametten soracaklar, "ne zaman gelip çatacak?" diye. De ki: "Doğrusu, buna dair gerçek bilgi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini Ondan başka açığa vuracak kimse de yoktur. (O Saat) göklere ve yere bütün ağırlığıyla çökecek ve sizi mutlaka umulmadık bir anda yakalayacak." Sana sanki bu (sırr)ın ısrarla peşine düşmekle belli-belirsiz içsel bir bilgi elde etmiş olman mümkünmüş gibi soracaklar. De ki: "Ona dair gerçek bilgi ancak Allah katındadır; ne var ki, insanların çoğu (bundan) habersizdir."*³⁶

*"Son Saat'in ne zaman geleceğini yalnız Allah bilir."*³⁷

*"Son Saat'in ne zaman geleceği bilgisi yalnız O'nun katındadır."*³⁸

Yukarıdaki ayetler de gösteriyor ki bu bilgi yalnızca Allah'a aittir, dolayısıyla kıyametin vakti ile ilgili yapılan tartışmalar tamamen spekülasyondan ibarettir.

Kur'an'da kıyametin oluş anıyla ilgili birtakım sahneler belirtilmektedir. Görevli meleğin (İsrafil) Sur'a birinci defa üflemesiyle Allah'ın di-

³¹ El-İsfahani, *a.g.e.*, s.1243-4.

³² Bakara, 2/225

³³ Yusuf, 12/40

³⁴ Beyyine, 98/3

³⁵ Fatıha, 1/6

³⁶ A'raf, 7/187.

³⁷ Lokman, 31/34.

³⁸ Fussilet, 41/47.

lediği dışında yerde ve gökte bulunan bütün canlıların öleceği³⁹, yerin çok şiddetle sarsılıp içindikleri dışarıya çıkaracağı⁴⁰, dağların yürütüleceği⁴¹, ufalanıp parçalanacağı⁴², yerin ve dağların yerlerinden sökülüp birbirine çarparak paramparça olacağı⁴³, göğün yarılacağı⁴⁴, denizlerin birbirine katılacağı⁴⁵, ayın yarılacağı⁴⁶, yıldızların döküleceği⁴⁷, vb. durumlar anlatılmaktadır. Tüm bunlar kâinat sisteminin sonlanacağını göstergesidir.

Kıyamet sahneleri Kur'an'da birçok yerde geçmekte, bu anlamda kişinin zihni sürekli diri tutulmaktadır. Kıyametin varlığını inkâr edenlere⁴⁸ karşı; bu günün gerçek oluşuna⁴⁹, zor ve çetin geçecek bir gün oluşuna⁵⁰ ve sonrasında kişinin yalnızca dünyadaki yapıp etmeleriyle baş başa kalışına⁵¹ vurgu yapılmakta; yani kişiye sorumluluk bilinci uyarısında bulunulmaktadır.

Bu doğrultuda kıyamet ve kıyametle başlayacak olan ahiret hayatı için iki temel unsurdan bahsedebiliriz: Adalet ve Ahlak. Bu iki temel unsur aslında dünya hayatımızın da temelidir. Yaratıcı, ahiret hayatının bağlamını bu şekilde kurmakla aslında şu anki hayatımıza örnek model sunmakta ve bu sayede hayatımıza yön vermek/düzen getirmek istemektedir; çünkü Kur'an'a göre dünya ve ahiret birbirinden bağımsız hayatlar değildir, çokça vurgulandığı gibi din sadece ölüm sonrası için gelmiş de değildir; çünkü din, yaşayan içindir; dolayısıyla dünya ve ahiret birbirine bağımlıdır, iç içedir ve birbirini tamamlamaktadır. İnsan dünya hayatında, olumlu ya da olum-

suz nasıl bir fiiliyat gösterdiyse, ahirette de aynı şekilde karşılık alacaktır.

Yaşamı oluşturan ahlaki davranışların -ki ahlak genel dairesi içerisine ahlak'ın konusu olarak değerlendirilmesi açısından 'ahlak-sız' ya da 'gayri ahlaki' diye tanımladığımız davranışlar da girmektedir-, yapıp etmelerin hem bu dünyada hem de ahirette karşılığının olması, bizim hedef/gaye/amaç ve ödül-ceza açısından değerlendirmeye tabi tutulduğumuzu anlamlandırmamız açısından önemlidir. Aşağıdaki Kur'an ayetlerine bakacak olursak:

"Bu dünyada kör(doğruyu görmek istemeyen) olan, ahirette de kör ve yolca daha şaşkındır."⁵²

"(O Gün hesap) Sur'a üflenecek ve yerde, gökte ne varsa hepsi, Allah'ın (hariç tutmak) istedikleri dışında, düşüp bayılacaklar. Sonra sur yeneden üflenecek; işte o zaman (yargı kürsüsü önünde) duranlar (hakikati) görmeye başlayacaklar! Ve yeryüzü Rabbinin nuru ile aydınlanacak. (Herkesin işlediğinin) hesabı ortaya dökülecek; bütün peygamberler ile (öteki) bütün şahitler huzura çağrılacak ve kendilerine adaletle hükmedilecektir. Ve onlara asla haksızlık yapılmayacak, Çünkü herkes, yapmış olduğu (iyi veya kötü) her şeyin karşılığını tam olarak görecektir. Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir. Hakikati inkâra şartlanmış olanlar, bölük bölük cehenneme sürüleceklerdir; oraya vardıklarında kapılar açılacak ve muhafızlar onlara, "Aranızdan, size Rabbinizden mesajlar getiren ve sizi bu (Hesap) Günü'ne karşı uyaran elçiler gelmedi mi?" diye soracaklar. Onlar, "Elbette geldiler!" diye cevap verecekler. Ama hakikati inkâr edenler için azap (hükmü) çoktan verilmiş olacaktır (ve) onlara: "Artık oturun kalacağınız cehennemin kapılarından girin içeri!" denilecektir. Büyüklük taslayanlar için ne dehşetli bir mekândır orası! Rablerine karşı so-

³⁹ Zümer, 39/68.

⁴⁰ Zilzal, 99/1-3.

⁴¹ Nebe, 78/20.

⁴² Murselat, 77/10.

⁴³ Hakka, 69/13-16.

⁴⁴ İnşıkak, 84/1.

⁴⁵ Tekvir, 81/6.

⁴⁶ Kamer, 54/1.

⁴⁷ Tekvir, 81/2.

⁴⁸ Kıyamet, 75/5-6; Vakıa, 56/1-3; vb.

⁴⁹ Mü'min, 40/59; Zuhuf, 43/61; vb.

⁵⁰ Müddesir, 74/8-10; Kamer, 54/46; Mü'min, 40/18; vb.

⁵¹ İsrâ,17/13-14; Kıyamet, 75/13-15; Karia, 101/6-9; vb.

⁵² İsrâ, 17/72.

*rumluluk bilinci duyanlar da bölük bölük cennete gönderileceklerdir; oraya vardıklarında kapılarının ardına kadar açık olduğunu görecekler ve muhafızlar onlara, "Selam size! Hoş geldiniz! İşte buyrun, içinde temelli kalacağınız bu (cennete) girin!" diyecekler. Onlar da: "Bize verdiği sözü yerine getiren ve bu (esenlik) alanını yaptıklarımızın karşılığı olarak bize bağışlayan, böylece cennette dilediğimiz şekilde yerleşmemizi sağlayan Allah'a hamdolsun!" diyeceklerdir. Ve (Allah yolunda) çaba sarf edenlerin mükâfatı ne yüce ne üstün olacaktır.*⁵³

Kur'an'da dünya hayatının; oyun, eğlence⁵⁴ ve geçici⁵⁵ olma sıfatlarıyla anılması; dünyanın sadece bir yönüdür ve insanı asıl olan vasfından uzaklaştırdığı ve kimi zaman kendi varlığına sığmayacak davranışlarda bulundurduğu için Kur'an'da eleştirilmektedir; çünkü bu alan; bir yönüyle birçok kimsenin küçük, basit, bayağı değerler peşinde koştuğu, sağlam bir gaye edinmediği, alçak değerlerle yetinildiği alandır; fakat diğer yönüyle dünya hayatı; insanın içinde yaşadığı, hayatını kazandığı, birey olarak kendisine bir kimlik/kişilik inşa ederek kendini gerçekleştirdiği ve temel değerler üretme noktasında 'yarışma'⁵⁶ halinde olduğu alandır. Allah'ın ahiret gününde kişinin kazanıp sahip olduğu maddi kaynaklara değil de sergilediği davranışlara yani amellerine göre muamele etmesi, bu dünyanın da ahiretin de *ahlak* temelli yaşamlar olduğunun göstergesidir.

Sonuç olarak Kur'an'ın öngördüğü dünya-ahiret dengesinin kurulmasıdır. Kur'an ayetlerini incelerken de aynı bakış açısının korunması gerekmektedir. Kıyamet ve ahiretle ilgili kullanılan kavramları, aynı şekilde Allah'ın kendisiyle ilgili kullandığı isimleri; yalnızca o alan için düşünüp şu an yaşadığımız hayatla ilişkisini kurmamak, yalnızca bir boyutta anlam vermek; Allah'ın yaşam alanımıza ilişkin vurgularının kaçırılmış ol-

ması anlamına gelmektedir. Örnek verilecek olursa; Allah'ın kendisi için adil, cömert, her türlü güçlük ve sıkıntıları gideren, merhametli, bağışlayıcı, eğitici, kendisinden emin olunan, güven veren, rızık veren, bilen, her şeyi yerli yerince yapan vb. birçok isminin; *aşkın* bir varlık olarak onun nitelikleri olmasının yanı sıra, yarattığı tüm varlıklarla kurduğu ilişkinin biçimlerini de *içkin* bir şekilde göstermektedir. Bu anlayışa ek olarak, Allah'ın varlık alanımızın kavramlarından yola çıkarak kendi isimlerini ifadelendiriyor oluşu, bu niteliklerin bizdeki haline referansla da okumaya müsaittir. Bu örnekte olduğu gibi kıyamet ve ahiretle ilgili kavramları da çift yönlü bir bakış açısına tabi tutmak gerekmektedir. Bu bakış açısı Kur'an kavramlarını daha işlevsel kılacak ve bu durum, hayatımızı düzenlemeye dönük olan vahye de hayatımızda daha önemli bir yer sunmuş olacaktır.

Burada şöyle bir açıklama yapmak yerinde olacaktır; Allah, ahiret, kıyamet gibi konular; Kur'an'da *müteşâbih* alan olarak ele alınmış ve bu kısımlarla ilgili ifadelerin *anlaşılamaz* olduğu öne sürülmüştür.⁵⁷ Muhakkak ki ahirette farklı bir zaman boyutu geçerli olacaktır. Bunun mahiyetini bilmek mümkün değildir. Fakat Kur'an bize, ahiret olaylarını bizim algılayabileceğimiz zaman, mekân ve diğer boyutları gözeterek ifade etmiştir. Yani olaylara insanların psikolojisi açısından yaklaşmıştır.

Müteşâbih,⁵⁸ Kur'an'da bulunan gizli, kapalı kalmış alanlar demek değildir. Aksine Allah'ın gönderdiği hitabın her bir ifadesi, algı dünyalarına kaynaklık etmeye çalıştığı insanların algılayabileceği şekildedir. Hitabın kullanmış olduğu ifa-

⁵³ Zümer, 39/68-74.

⁵⁴ En'am, 6/32; Ankebut, 29/64; Hadid, 57/20 vb.

⁵⁵ Enfal, 8/67; Hadid, 57/20 vb.

⁵⁶ Hadid, 57/21.

⁵⁷ Et-Taberi, Ebu Ca'fer Muahmed b. Cerîr, *Câmiu'l Beyân an Tevîli Âyi'l Kur'ân*, Mısır, 1954, c. III, s. 182-183; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l Bâri li Şerhi'l Buhârî*, el-Matbaatu's Selefiyye, VIII, s. 210; Suyuti, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkân fi Ulumi'l Kur'ân*, çev: Sıkıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987, s. 7-8; Zerkeşi, *a.g.e.*, c. II, s. 79-81.

⁵⁸ Müteşâbih kavramı ile ilgili bir çalışma için bkz: Günal, Tuğba, "Müteşâbih Kavramının Kelam Literatüründeki Anlam ve Değeri" Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-2011, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

delerin kendi varlık sahamızın ötesinde bir alandan bahsediyor olması bazı ifadelerdeki kullanımların kendi varlık alanımızdan alınmasını gerektirir. Teşbih, mecaz, istiare gibi dil sanatları, anlamın daha kuvvetli ve etkin olmasını sağlar. Bu dil sanatlarının kullanımıyla anlatılmak istenen somut gerçekliklere bürünür ve bu sayede her muhatap kendi kavrayış seviyesince anlama dahil olur. Allah'ın sıfatları, kıyamet, ahiret gibi konular gerçek mahiyetini bilemeyeceğimiz için müteşabih kapsamına girer.

Mahiyetini bilmiyor oluşumuz, bu alanlara dair fikir yürütemeyeceğimiz veya bunlarla ilgili ifadeleri dilsel bazda algılayamayacağımız anlamına gelmez. Böyle olmuş olsaydı, Allah'ın bu alanlardan bahsetmiş olmasının bir anlamı olmaz ve yaratıcı abes bir iş yapmış olurdu. Allah, kıyamet, ahiret gibi konulardan bahsediliyor olması, mahiyet bildirme amacıyla değil, sorumluluk bilinci kazandırma amacıyla hitaba konu olmuştur.

Bu doğrultuda Kur'an'da kıyamete verilen farklı isimlere bakacak ve bu isimleri sorumluluk bağlamında değerlendirecek olursak; *El-Hakka*,⁵⁹ kesin gerçekleşecek olan; *el-Karia*,⁶⁰ kapıyı çalan, şiddetle vuran, yürekleri hoplatan; *el- Âzife*,⁶¹ yaklaşan; *el-Ğaşiye*,⁶² örten, kaplayan, kuşatan; *es-Sahha*,⁶³ çılgılık, sağırlaştırıcı ses; *yevmü'l Hasret*,⁶⁴ pişmanlık duyulacak olan vb. gibi anlamlara gelen kıyametin farklı isimleri hem olayın farklı yönlerine işaret etmekte hem de günümüzde olan olaylarla karşılaştırdığımızda çevresel felaketlerin ya da toplumsal bozuklukların insanlar üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Çevresel kirlilik, gü-rültü, enerjilerin boşa kullanımı vb. durumların insanları kapladığı, kuşattığı, sürekli yürekleri hoplattığı, herhangi bir olumsuzluk yaşandığında

pişmanlık uyandıran, korkutan olaylar olduğu çok rahat bir şekilde söylenebilir ve bu ortamları oluşturmamak ya da oluştuysa aksine çevirmek insanın sorumluluğundadır.

Kıyamet günü insanların “*kaçacak yer yok mu?*”⁶⁵ şeklinde feryat edeceklerini anlatan Kur'an ayetleri bulunmaktadır. Kozmik kıyametin yaşanacağı o günün dehşetinin, bugünün insanının geliştirdiği yaşam felsefesinin yarattığı doğal felaketleri karşısında da yaşandığını görmemiz gerekmektedir. Soluduğumuz havanın, evimizde tükettiğimiz gıdanın; herkeste kaçacak yer arayışı yarattığı açıktır.⁶⁶ Burada da yine insan sorumluluğu devreye girmektedir.

Aynı şekilde yine kıyametin ismi olan *es-Sâ'at*; kıyametin hızlı bir şekilde gerçekleşeceğini bildirmektedir:

“...*Kıyametin kopması bir göz kırpması kadar veya daha kısa bir zaman işidir...*”⁶⁷

“... *Kıyamet saati onlara ansızın gelince...*”⁶⁸

“... *O size ansızın gelecektir...*”⁶⁹

Yukarıda kıyametin ansızın geleceğine vurgu yapan ayetler, aslında İslam literatüründe yerini bulan “kıyamet alametleri” ile ilgili rivayetlere ve tartışmalara da cevap niteliğindedir. Bahsedilen birçok alametin Kur'an'da yer almaması ve İsrailiyyat kaynaklarıyla karşılaştırıldığında büyük oranda benzerliklerin bulunması⁷⁰ bu konuyu değerlendirirken dikkatli davranılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ayetlerde de belirtildiği gibi; ansızın, birden olacak olan bir olayın; alametlerinin, işaretlerinin vuku buluyor olması tutarlı değildir.

⁵⁹ Hakka, 69/1-3.

⁵⁹ Hakka, 69/1-3.

⁶⁰ Karia, 101/1-3.

⁶¹ Necm, 53/57.

⁶² Ğaşiye, 88/1.

⁶³ Abese, 80/33.

⁶⁴ Meryem, 19/ 39.

⁶⁵ Kıyamet 75/10.

⁶⁶ Düzgün, Şaban Ali, “Kıyamet ve İşaretleri”, *İslam İnanç Esasları*, editör: Şaban Ali Düzgün, Grafiker yy., Ankara, 2013, s. 267.

⁶⁷ Nahl, 16/77.

⁶⁸ En'am, 6/31.

⁶⁹ A'raf, 7/187.

⁷⁰ Detaylı bilgi ve karşılaştırmalar için bkz: Malkoç, Bülent, “Kıyamet Alâmetleri ve Gelecek haberleri Konusunda Hadislerle Kitab-ı Mukaddes'in Karşılaştırılması”, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2010, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

“Onlar, kıyamet gününün ansızın gelip çatmasını mı bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri belirmiştir. Kendilerine gelip çatinca ibret almaları neye yarar!”⁷¹

“Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini yahut Rabbinin bazı alâmetlerinin gelmesini bekliyorlar. Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden inanmamış ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık imanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz de beklemekteyiz!”⁷²

“Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah’ın kulları hakkında süregelen âdeti budur. İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır.”⁷³

Yukarıdaki ilk ayet, kıyamet alametlerinin olduğuna dair delil olarak kullanılmaktadır. Oysaki bu ayet, verdiğimiz diğer iki ayetle birlikte ele alındığında durumun; toplumdaki bozulmaya bağlı musibet ve olaylar olduğu ve kıyamet anında olan yani inanmadıkları bir olgunun gerçekliğinin meydana gelmesiyle birlikte gelen bir imanın faydasızlığından bahsettiği açıktır. Bahsedilen eşrât/işaretler, *son din* ve *peygamberin* biza-tihi delil oluşudur. Aksi türlü bir okumada bulunmak; yani bu ayeti, kıyamet alametlerinin ileriki bir zamanda zuhur edeceği şeklinde anlamak; ayetteki *“Şüphesiz onun alâmetleri belirmiştir.”* ifadesinin, bu ayet nazil olduğunda tüm alametlerin vuku bulmuş olmasını gerektirmesinden ötürü kendi içinde tutarsızlık arz etmektedir. Ayetler bütüncül değerlendirildiğinde, insanın; yaratıcısı, kendisi, çevresindeki diğer insanlar ve yaşadığı doğaya karşın gerçekleştirmesi beklenen sorumluluklarına vurgu yapıldığı açıktır.

Kur’an’da zikredildiği için kıyamet alameti olarak gösterilen Ye’cüc ve Me’cüc’ün geçtiği ayetleri inceleyelim:

“Nihayet iki dağ arasına ulaştığında onların önünde, hemen hiçbir sözü anlamayan bir kavim buldu. Dediler ki: Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye’cüc ve Me’cüc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir set yapman için sana bir vergi verelim mi?”⁷⁴

Ayetten anlaşılmalıdır ki; Ye’cüc ve Me’cüc bir topluluktur. Bozgunculuk yapmaları dolayısıyla bu topluluğun; zararlı olan, fitne ve fesada sebep olan, haksızlık ve hadsizlik yapan, insanlık değerlerini çiğneyen, bireysel/zihinsel/psikolojik ve toplumsal felaketlere yol açan gruplar/milletler olduğu yorumu yapılabilir. Burada insan unsuru devreye girmektedir. Her dönemde böyle topluluklar bulunmaktadır, yani bu durum hayatın içinden toplumsal bir olgudur.

Diğer bir kıyamet alameti olarak ele alınan *dabbetü’l arz*’i da geçtiği ayeti temele alarak incelemek gerekirse:

“Kendilerine söylenmiş olan başlarına geldiği zaman, yerden bir dabbe/canlı çıkarırız ki o, onlara, insanların ayetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler.”⁷⁵

Ayette ifadesini bulan *dâbbetü’l arz* kavramı, yerden çıkacak olan bir canlıyı tanımlama yönünde kullanılmıştır. Halbuki *dâbbe* yerden çıkacak olan bir canlıyı değil, yeryüzünün bütün tabiat olaylarıyla insana dönük farklı konuşma tarzlarını karşılamaktadır. Mesela buna yeryüzünün hareket ederek bir canlı gibi konuşması olan deprem, heyelan, yanardağ patlamaları, kasırgalar dâhildir⁷⁶ ve açıktır ki yeryüzünün konuşma tarzlarına insan eliyle önlemler, tedbirler alınabilmektedir.

Ayrıca bu ayetin Arapçasına bakacak olursak *“ahracnâ lehüm dâbbeten mine’l arzı, tükellimuhum...”*daki h-r-c fiili; “ârâm-gâhından veya içinde berkarar, yerleşik, sabit ya da sakin

⁷¹ Muhammed, 47/18.

⁷² En’am, 6/158.

⁷³ Mümin, 40/85.

⁷⁴ Kehf, 18/93-94.

⁷⁵ Neml, 27/82.

⁷⁶ Düzgün, a.g.e., s. 267.

olduğu yerden ya da içinde bulunduğu bir halden çıkmak anlamındadır. İçinde bulunduğu hal ise, kendi nefsinde, zatında bulunan bir hal de, kendi dış sebeplerinden bir hal de olabilir⁷⁷ anlamına gelmektedir. Bu durumda kıyamette yerden bir canlının çıkması, aslında yine insanın dünya hayatındayken içerisinde sakin ve sabit bulunduğu halden çıkıp kendi kendisine kıyamette şahit olacağı, kendi nefsinin/şahsının dünyadayken bulunduğu inkar halinden ya da olumsuz halinden çıkıp gerçeği göreceği şeklinde de ele alınabilir. Çünkü ayette bu canlının insanlara kesin olarak doğruyu söyleyeceğinden yani bir durum tespiti yapacağından da bahsetmektedir. Şu Kur'an ayetleri bu durumu dile getirmektedir:

“O gün insana, ileri götürdüğü ve geri bıraktığı ne varsa bildirilir. Artık insan, kendi kendinin şahididir.”⁷⁸

“O gün ağızlarına mühür vuracağız, fakat elleri dile gelecek ve ayakları (hayatta iken) yapmış oldukları her şeye tanıklık edecektir.”⁷⁹

“Derilerine soracaklar: ‘Neden aleyhimize tanıklık yaptınız?’ Onlar da: ‘Her şeye konuşma imkanı veren Allah, bize (de) vermiştir. Sizi yoktan var eden O’dur, (şimdi) yine O’na döndürülüyorsunuz. Siz, ne kulaklarınız, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize şahitlik eder diye (düşünüp) sakınmadınız. Bilakis Allah yapmakta olduklarınızın birçoğunu bilmez sandınız.”⁸⁰

Kıyamet alametlerinin tek tek detayına girmek burada konu kapsamının dışında olacağından birkaç örnek ve genel bir değerlendirmeye yetiniyoruz; fakat bu konuda son olarak şunu belirtmek gerekirse; literatürde “fiten ve melahim” olarak karşılık bulan, geleceğin daha çok olumsuz kodlanması şeklindeki bir anlayış Kur'an'ın temel mantığıyla bağdaşmamaktadır. Kur'an “ge-

lecek, öncesinden daha hayırlıdır”⁸¹ ifadesiyle yine insanın iradesine vurgu yapmakta ve bu sayede insanı iyi, yapıcı, sağlam eylemler gerçekleştirmeye yönlendirmektedir.

SONUÇ

Ansızın gelecek olan kozmik kıyametin yanı sıra; dünyada da ansızın yaşadığımız doğal afetlere yönelik tedbir geliştirmediğimiz takdirde bu da bizim kıyametimiz olacaktır. Kur'an'da bahsedilen kıyametin yalnızca kâinat sisteminin bozulmasını içeren kıyamet olmadığı açıktır; başka bir deyişle, Kur'an kıyametin türlerinden ve bu türler içerisinde insanın müdahalesine açık olan alanların olduğundan da bahsetmektedir.

Bu alanların başında kişinin ölümü gelmektedir. Kişinin ölümü, kendisi için kıyamettir. Bu vakıayı İsfahâni *küçük/ferdi kıyamet*⁸² olarak adlandırmaktadır. İnsanın beden sisteminin ölümle birlikte sona ermesi, bu adlandırmayı yapmaya zemin oluşturmaktadır. İnsan bu alana müdahalede bulunabilir; yaşam koşullarını düzenlemeye, refah seviyesini artırmaya dönük yapıp etmeler, hem bedensel hem de psikolojik sağlığa dikkat etme, çevresel alanı düzenleme, alınan gıda maddelerine karşı özen gösterme, vb. durumlara gösterilecek olan ihtimam, insan yaşam süresi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Ülkelerin ortalama yaşam süreleri ve bu süreleri belirleyen etkenler üzerinde yapılan araştırmalar da bu durumu gözler önüne sermektedir.

İnsanın müdahalesine açık olan bir diğer alan ise yine İsfahâni'nin orta kıyamet olarak adlandırdığı, *toplumsal/sosyal*⁸³ kıyamettir. Toplumların, milletlerin çöküşleri bu alan içerisine girdiği gibi çevresel faktörler de toplumsal kıyamet içerisinde yer almaktadır. Yapılması gereken müdahaleye kapalı olan kozmik kıyametin zamanını, işaretlerini tespit etmek değil; insan müda-

⁷⁷ El-İsfahani, *a.g.e.*, s.474.

⁷⁸ Kıyamet, 75/13-14.

⁷⁹ Yasin, 36/65.

⁸⁰ Fussilet, 41/21-22.

⁸¹ Duha, 93/4.

⁸² El-İsfahani, *a.g.e.*, s. 767.

⁸³ El-İsfahani, *a.g.e.*, s. 767.

halesine açık olan bireysel ve toplumsal kıyametlerin işaretlerini tespit edip onlar için önlem almaktır; çünkü yaşadığımız çevre, insan hayatı için hayati önem taşımaktadır.

Bu hayati önemi birçok ayette detaylarıyla bulmak mümkündür. Allah, hayatın temelini oluşturan ve devamlılığını sağlayan su, hava, toprak gibi unsurların, insan hayatı için önemine vurgu yapmaktadır:

“(Ve hatırlayın ki) Allah'tır gökleri ve yeri yoktan var eden; gökten su indirip onunla size rızık olsun diye ürünler çıkaran; bağlı kıldığı yasalar uyarınca denizde seyretmek üzere gemileri hizmetinize veren; ve sizi nehirlerden yararlandıran; ve her ikisi de kendi yörüngelerinde seyrederen güneşi ve ayı sizin (yararlanmanız) için (koyduğu yasalara) bağlı kılan; ve gece ile gündüzü (yine) sizin (yararlanmanız) için (koyduğu yasalara) bağlı tutan.”⁸⁴

“(Bitkileri) döllendirmek, bereketlendirmek için rüzgarları gönderiyor; ve ayrıca, susuzluğunuzu gidermek için gökten su indiriyoruz; yoksa onun kaynağını elinde tutan siz değilsiniz.”⁸⁵

“Yeryüzüne, insanlar sarsılır diye dağlar yerleştirdik...”⁸⁶

“İnsan yiyeceğine bir baksın; suyu bol bol indirmekteyiz. Sonra yeryüzünü iyice yarı sizin ve hayvanlarınızın istifadesi için orada taneli ekinler, üzümler, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, koca koca ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirmekteyiz.”⁸⁷

Yukarıdaki ayetler ve daha birçok ayet en ince detayına kadar, çevrenin insan hayatının neresinde durduğunun ifadesidir. Yaratıcı, çevre üzerinde bu kadar durmakla insanda bir çevre bilincinin oluşmasına zemin hazırlamakta, insan aklına bu şekilde hatırlatıcı ve yönlendirici bir yardımda bulunmaktadır. Aslında çevreye olan

bu vurgu insanın yaşam hakkından; daha doğru bir ifadeyle canlı'nın yaşam hakkından kaynaklanmaktadır; çünkü *“yerde yürüyen hayvanlar ve iki kanadıyla uçan kuşlar da sizin gibi birer toplumdurlar”⁸⁸* ayeti her bir canlı grubunun kendine ait bir yaşam alanı olduğuna ve toplum olmaları nedeniyle belli yasalarının, sistemlerin ve haklarının olduğuna, bu hakların hiçbir şekilde ihlal edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

Başka bir açıdan değerlendirecek olursak; yaşam hakkı bütün kutsalı ikincil plana düşürmektedir. Sağlıklı olmayan ya da sağlıklı çevre koşullarına sahip olmayan bir insan, kendi insani sorumluluklarını gerçekleştiremediği gibi kul olma sorumluluklarını/ibadetlerini de gerçekleştiremez. Dolayısıyla doğadaki canlıların ve insanın yaşam hakkının korunması; hayatı olumluya evirecektir.

Ahirette insana ödül olarak sunulacak olan cennet'in çevresel güzelliklerle donatılmış olmasının ifade edilmesi de yine İslam'ın çevreye verdiği önemi göstermektedir. Başlı başına “cennet” kelimesi gizli olan, örtülü olan kök anlamından; ağaçlarla kaplı olup toprağı örtmesi ve her yerin yeşille kaplanmasını anlatması dolayısıyla bu ismi almıştır. Cennet tasvirlerine baktığımızda da; her çeşit ağaçlarla dolu olduğundan, berrak ırmakların olduğundan, çeşit çeşit meyvelerin olduğundan, pınarların, nehirlerin, fişkıran su kaynaklarının olduğundan⁸⁹ vb bahsetmektedir. Tüm bu örnekler insanın da yaşadığı dünyada bu güzellikleri koruması, geliştirmesi ve dünya hayatında da bunu inşa etmesi yönündeki ifadelerdir. Nasıl ki daha önce Allah'ın isimlerinin insan üzerindeki dışavurumundan, insan için model oluşundan bahsetmişsek, ahiretle ilgili vurgularda da aynı durum geçerlidir; bu ifadelerin de bir yönü bizim yaşam alanımıza dönüktür; çünkü şu an bu hayatımızı oluşturan temel varoluşlar neyse, hepsinin

⁸⁴ İbrahim, 14/32-33.

⁸⁵ Hicr, 16/22.

⁸⁶ Enbiya, 21/31.

⁸⁷ Abese, 80/23.

⁸⁸ En'am, 6/38.

⁸⁹ Mürselat, 77/41-42; Buruc, 85/11; Vakıa, 56/28-34; Rahman, 55/46-68; Ra'd, 13/35,vb.

örneğini ahiret anlatımlarında da bulmak mümkündür. Ahirette de hayat var, duygular var, çevre var, yaşamı anlamlı kılacak değerler var; çünkü Allah'ın yarattığı her şeyin bir yasası, ilkesi ve değerleri vardır.

Bu doğrultuda insan cennetini de cehennemini de kendisi oluşturmaktadır. Allah'ın başta da bahsettiğimiz gibi evreni bir sistem doğrultusunda yaratması ve böylece insan ve çevreye verdiği önemi göstermesine karşın Allah'ın sistemini/takdirini insan bozmakta ve yasayı çiğneyerek kendi cehennemini kendisi hazırlamaktadır. Hayatı devam ettirmek, yaşamı yaşanabilir kılmak, yaratıcının önemle vurgu yaptığı alandır. Allah'ın kendi yaratmasının *takdir, sünnetullah, fitratullah, sıbğatullah* üzerine bina edilmiş olması; yani her yaratımda bir gayelilik, amaçlılık, gelişigüzel/rastgele olmama ve bir kurala dayanma bir yönüyle çevre ile ilgilidir; çünkü bu yaratma tabiatın dengesini bozmayacak aksine dengeyi ayakta tutmaya devam edecek olan bir yaratmadır.

*“O takva sahipleri, görmedikleri halde Rablerine candan saygı gösterirler. Yine onlar, kıyametten korkan kimselerdir.”*⁹⁰ ayeti takva yani

sorumluluk bilincine sahip olan, öz bilince sahip olan kişilere işaret etmekte ve bunu Rabbe olan saygıya ve kıyamete bağlamaktadır. Bu da demek oluyor ki daha önce de belirttiğimiz gibi kıyametle ilgili olarak yapmamız gereken müdahale imkanımızın olmadığı kozmik kıyamet ve onun alametleriyle ilgilenmek yerine sorumluluğumuz dahilinde olan ve müdahale imkanımızın olduğu, daha doğrusu bizim eylemlerimize göre şekillenecek olan bireysel ve toplumsal kıyametleri engellemeye; yani ahlaki temele yönelmektir. Allah Kur'an'da insanı eğitmeyi, insanın sağduyulu ve vicdani hareket etmesini, insanın kendisine ve çevresine zararlı değil faydalı olması gerektiğini, iyiye yaklaşan kötünden uzaklaşan, kendisi ve çevresiyle barışık, sadece ahiret odaklı değil, dünya ve ahiret dengesini kurabilen bir insan tasviri yaptığını ve emir yasak ve tavsiyelerinin de buna dönük olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Kısacası burada amaç, “iyi insan”⁹¹ projesini gerçekleştirmektir.

Sonuç olarak, bu dünyada hiçbir topluluk yaşam biçimini, tabiat ve çevreyle olan ilişkisini ahlaki ölçülere dayandırmadıkça güvenlik ve refah içinde yaşamayı umamaz.

⁹⁰ Enbiya, 21/49.

⁹¹ Atay, Hüseyin, *İslam'ı Yeniden Anlama*, Atay Yay., Ankara, 2011, s. 47.

KAYNAKÇA

- Atay, Hüseyin, *İslam'ı Yeniden Anlama*, Atay Yay., Ankara, 2011.
- Düzgün, Şaban Ali, "Kiyamet ve İşaretleri", *İslam İnanç Esasları*, editör: Şaban Ali Düzgün, Grafiker Yy., Ankara, 2013.
- El-İsfahani, Ebu'l Kasım el-Hüseyin b. Muhammed er-Ragıp, *el-Müfredât fi Garibi'l Kur'ân*, (Çev. ve notlandıran, Yusuf Türker), Pınar Yy, İstanbul 2007.
- Et-Taberi, Ebu Ca'fer Muahmmmed b. Cerir, *Câmiu'l Beyân an Tevili Âyi'l Kur'ân*, Mısır, 1954.
- Evkuran Mehmet ve Günal, Tuğba, "Teolojik Bir Sorun Olarak Çevre", *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları Uluslararası Sempozyumu Kitabı*, editör: Cengiz Batuk, Hasan Atsız, Samsun, 2011, s. 179-194.
- Güenal, Tuğba, "Müteşâbih Kavramının Kelam Literatüründeki Anlam ve Değeri" Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-2011.
- İbn Faris, Ebu'l Hasen Ahmed, *Mucemu'l Mekayisi'l Luğa*, Mısır, 1970.
- İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l Bâri li Şerhi'l Buhâri*, el-Matbaatu's Selefiyye, y.y., t.y.
- İbn Manzur, Ebu'l Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, *Lisanü'l Arab*, Beyrut, 1995.
- Malkoç, Bülent, "Kiyamet Alâmetleri ve Gelecek haberleri Konusunda Hadislerle Kitab-ı Mukaddes'in Karşılaştırılması", Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2010, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sarı, Mevlüt, *El-Mevarid, Arapça-Türkçe Lügat*, Bahar yy, İstanbul 1982.
- Suyuti, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkân fi Ulumi'l Kur'ân*, çev: Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1987.
- Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi Ulûmi'l Kur'ân*, Daru'l Ahyai'i Kütübü'l Arab, 1957.